

ทุนทางวัฒนธรรมงานหัตถกรรม เครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ สู่งานสร้างสรรค์

นัฐธีธรรณซ์ รอดชื่น
รพีพัฒน์ มั่นพรม
พิมรา ทองแสง

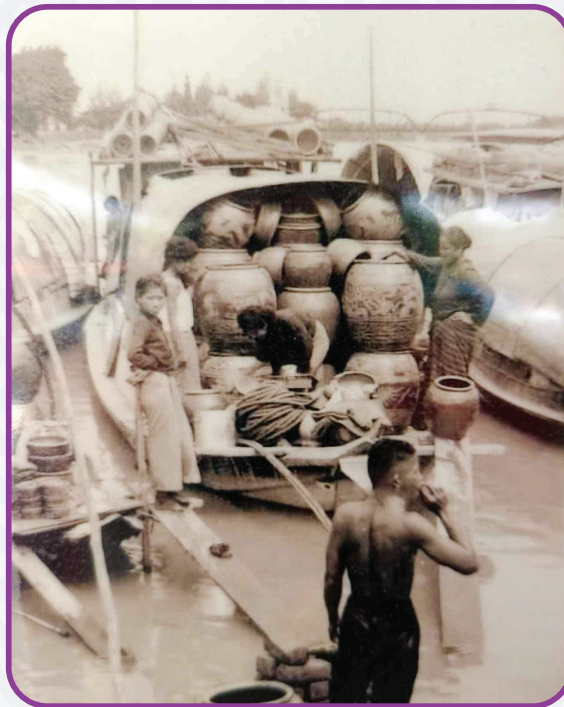
บทนำ

งานศิลปะพื้นบ้านเป็นงานสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรม เป็นลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ศิลธรรมอันดีของประชาชน และเป็นงานที่สร้างสรรค์ทางวัตถุ เป็นไปตามรสนิยมทางจิตใจของมนุษย์ที่ต่างมีความพึงพอใจในรูปร่าง รูปทรง สี ลวดลายที่แตกต่างกัน ลักษณะเด่นของศิลปะพื้นบ้านที่มีความสำคัญ คือ เรื่องของวัสดุที่นำมาใช้ในการผลิต ทำให้ใช้วัสดุที่มีอยู่ตามธรรมชาติ นำมาสร้างสรรคงานในชีวิตประจำวัน โดยปกติตามท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่จะมีวัสดุจำนวนมากตามธรรมชาติให้เลือกใช้ วัสดุจะมีทั้งคุณภาพดี และคุณภาพไม่ดี และในท้องถิ่นบางพื้นที่จะมีวัสดุบางอย่างที่ดีเป็นพิเศษกว่าท้องถิ่นอื่น ด้วยเหตุนี้จึงพบว่าสิ่งของอย่างเดียวกัน คุณภาพอาจจะแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น บางท้องถิ่นมีชื่อเสียงมากเป็นพิเศษ เพราะตั้งอยู่ในแหล่งวัตถุดิบที่มีคุณภาพดี และบางท้องถิ่นอาจจะไม่มีผลิตเลย เนื่องจากขาดวัสดุชนิดนั้นแต่จะมีวัสดุชนิดอื่น จึงได้ผลิตงานออกมา มีลักษณะที่มีความแตกต่างกัน วัสดุในท้องถิ่นเป็นตัวกำหนดรูปแบบ วิธีการ และชนิดของศิลปกรรม เพราะศิลปกรรมพื้นบ้านจะแตกต่างกันไปตามถิ่นกำเนิด เอกลักษณ์ของศิลปะพื้นบ้านจึงมีลักษณะเด่นเฉพาะตัวเป็นไปตามถิ่นกำเนิดในพื้นที่ถึงจะเป็นของสิ่งเดียวกัน เช่น เครื่องปั้นดินเผา เครื่องจักสาน (วัฒนธรรม จุฑะวิภาต, ๒๕๕๒)

ความเป็นมาเครื่องปั้นดินเผา เป็นสิ่งที่อยู่คู่กับมนุษย์มาตั้งแต่สมัยโบราณ มนุษย์มีความสามารถในการผลิตภาชนะรูปทรงต่าง ๆ ด้วยการปั้นขึ้นรูปจากดินเหนียวแล้วนำไปเผาไฟ ช่วยให้เกิดความแข็งแรงทนทาน และรู้จักการนำไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์มาจนถึงปัจจุบัน ดังปรากฏตามหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบได้ทั่วประเทศ เช่น เครื่องปั้นดินเผาบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี เครื่องปั้นดินเผาบ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี เครื่องปั้นดินเผาศรีสขาลัย จังหวัดสุโขทัย เป็นต้น

จังหวัดนครสวรรค์ มีหมู่บ้านหนึ่ง ได้ทำการประกอบอาชีพเครื่องปั้นดินเผา ครอบครัวสืบเนื่องกันมาเป็นเวลาไม่น้อยกว่า ๒๐๐ ปี ในอดีตมีพี่น้อง ๓ ครอบครัว คือ ครอบครัวของยายทับ ยายทิม และยายพลู ได้อพยพมาจากปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี มีเชื้อสายมอญ เดินทางมาโดยการถ่อเรือขึ้นมาทางตอนเหนือของแม่น้ำเจ้าพระยามาถึงนครสวรรค์ ซึ่งภายในเรือมีสินค้า ได้แก่ โอง หม้อ ไห ที่ยาย

ทั้งสามเป็นผู้ปั้นนำมาจำหน่ายในเรือ ในสมัยก่อนชาวบ้านนิยมปลูกบ้านเรือนทำมาหากินใกล้แหล่งน้ำ และนิยมการใช้เครื่องปั้นดินเผา จากการอพยพขึ้นมาจากทางเหนือของเมืองนครสวรรค์ได้ประมาณ ๑๕ กิโลเมตร มีพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ และตั้งอยู่ระหว่างแม่น้ำปิงกับหนองน้ำ (บึงเขาดิน) จึงได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในที่แห่งนี้ ประกอบกับยายทั้งสามมีอาชีพในการปั้น โอ่ง หม้อ ไห ผู้คนในหมู่บ้านใกล้เคียงจึงเรียกชื่อหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านมอญ” (หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น, ‘งานเครื่องปั้นดินเผา: บ้านมอญ อำเภอเมืองฯ จังหวัดนครสวรรค์, ๒๕๔๔ : ๔๖) จนถึงปัจจุบัน อาชีพการทำเครื่องปั้นดินเผา ก็ปรากฏให้เห็นในหมู่บ้านและเป็นอาชีพหลัก แตกต่างกับหมู่บ้านอื่นที่จะประกอบอาชีพทำนา ทำสวน หรือทำไร่ หมู่บ้านที่กล่าวมานี้ คือ หมู่บ้านมอญ อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ ชาวไทยเชื้อสายมอญ แห่งหมู่บ้านมอญ มีการสืบทอดภูมิปัญญาการสร้างผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาจากบรรพบุรุษชาวมอญ ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากชาวจีนสมัยโบราณที่มีชื่อเสียงมานาน ในปัจจุบันชาวมอญยังประกอบอาชีพในการทำเครื่องปั้นดินเผา โดยมีการประยุกต์รูปแบบผลิตภัณฑ์ให้สามารถใช้ประโยชน์ได้เพิ่มมากขึ้น และมีการประยุกต์ใช้ลวดลายที่พัฒนาขึ้น มีสีสันที่สวยงามทันสมัยเหมาะสมกับที่อยู่อาศัยในยุคปัจจุบัน มีรูปทรง และการตกแต่งที่น่าใช้เหมาะสมกับรสนิยมของผู้ใช้ในปัจจุบันที่มีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต แต่ช่วงนี้ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมปฏิบัติตามความเชื่อของบรรพบุรุษที่เกี่ยวข้องกับการทำงานของช่างปั้น ซึ่งมีอิทธิพลต่อผลงาน และจิตใจของผู้ปั้น เช่น การบรวงสรวงแม่ย่านาง เป็นประจำทุกปี

ภาพที่ ๑ การเดินทางมาโดยการถ่อเรือเพื่อนำโอ่ง หม้อ ไห มาจำหน่าย
ที่มา : <https://www.facebook.com/photo/?fbid=2783742985132758>

ศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาในท้องถิ่นไทย ส่วนใหญ่มีแก่นสาร มีคุณค่า และรากเหง้าแห่งความดี และเป็นนิรันดร์ ทำให้บ้านเมืองและประเทศชาติอยู่รอดปลอดภัยอย่างเป็นปึกแผ่น มั่นคง มีความรัก ความสามัคคี มีความเอื้ออาทรต่อกัน โดยเฉพาะช่างปั้นในบ้านมอญที่ยังรักษาประเพณี และวิชาชีพที่สืบทอดต่อกันมา มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในชุมชนมีกิจกรรมที่คงรักษาไว้สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน และมีความเป็นไทยหลงเหลือมาจนถึงปัจจุบัน ฉะนั้นการตระหนักถึงความสำคัญ ประโยชน์ของศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาของชุมชนบ้านมอญเพื่อร่วมกันอนุรักษ์และสืบทอด ภูมิปัญญา รวมถึงการพัฒนา ส่งเสริม สร้างสรรค์ ให้ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญให้เป็นอาชีพ และเป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่อยู่คู่กับจังหวัดนครสวรรค์ ได้คงอยู่อย่างยั่งยืนต่อไป

การออกแบบถือเป็นวัฒนธรรม และการปฏิบัติที่ให้ความสำคัญกับสิ่งของเครื่องใช้ว่าควรจะเป็นอย่างไรเพื่อให้มีหน้าที่ และความหมายที่พึงปรารถนา เกิดขึ้นภายในกระบวนการร่วมออกแบบ ลักษณะเปิดในแต่ละบุคคลมีส่วนร่วม ซึ่งบุคคลที่เกี่ยวข้องสามารถเข้าร่วมในกิจกรรมรูปแบบที่แตกต่าง กันได้ โดยอาศัยความสามารถของบุคคลที่สามารถบ่มเพาะขึ้นได้ และสำหรับบางคน เช่น ผู้เชี่ยวชาญ การออกแบบ อาจกลายเป็นวิชาชีพได้ บทบาทผู้เชี่ยวชาญการออกแบบ คือ การกระตุ้น และสนับสนุน กระบวนการร่วมออกแบบปลายเปิด โดยใช้ความรู้ด้านการออกแบบเพื่อคิด และยกระดับความคิดริเริ่ม ในการออกแบบที่มีจุดเน้น ชัดเจน (มานชินี, เอซีโอ, ๒๕๖๖ : ๑๐๐)

ความคิดทางการสร้างสรรค์ การออกแบบและพัฒนา เพื่อค้นหาความแตกต่างของท้องถิ่นนิยม หรือ “ท้องถิ่นวิวัฒน์” เป็นเรื่องท้าทายเพื่อนำเสนอผลิตภัณฑ์ และงานบริการกับตลาดที่นกอออกแบบ ไม่เคยสัมผัสมาก่อน ซึ่งนอกจากสาระสำคัญสำหรับนกอออกแบบจะต้องตอบสนองในเรื่องของประโยชน์ ใช้สอย และสุนทรีย์ แล้วโจทย์ของวัฒนธรรมท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่ก็มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนา ผลิตภัณฑ์ และงานบริการ ด้วยการรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์เพื่อนำเสนอความคิด แนวคิดใหม่ และเป็นสิ่งสำคัญอย่างมากต่อการค้นหาโอกาส (Opportunity) (สุชาติ เถาทอง, ๒๕๖๒ : ๑๗) รวมทั้งความสามารถในการเชื่อมโยงเรื่องราว การบูรณาการศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง เข้ามาเป็นข้อมูล แนวคิด แนวทางในการสร้างสรรค์ เพื่อให้เกิดการพลิกโฉมทางศิลปวัฒนธรรม ที่จะนำไปสู่แนวคิดในการ สร้างสรรค์เป็นผลงานเชิงพาณิชย์ศิลป์ ที่ตอบโจทย์ความต้องการของผู้บริโภคยุคใหม่ได้เป็นอย่างดี

ดวงฤทัย อรรถแสง, ๒๕๕๒ : ๒๓ อธิบายว่า การถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ การบอกวิชาความรู้ให้ผู้เรียนเข้าใจ และนำไปปฏิบัติได้ ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่ จะถ่ายทอด ความรู้ให้กับผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายโดยอัตโนมัติ ไม่ได้เรียนวิชาการสอนมาจากสถาบันใด และจะใช้ สามัญสำนึกแบบสังคมประกิต คือ การเรียนการสอนที่เกิดจากการเลียนแบบ การจดจำ สืบทอดกันมา ในครอบครัว วิธีการถ่ายทอดมีอยู่ ๒ รูปแบบ รูปแบบแรก ใช้วิธีการสาธิตให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายใน รายละเอียดให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจ และสามารถฝึกปฏิบัติตาม รูปแบบที่สอง ใช้วิธีการปฏิบัติจริง ฟังคำบรรยาย อธิบาย การสาธิตแล้วนำไปปฏิบัติจริง และปฏิบัติซ้ำ จนเกิดเป็นความชำนาญ

เพราะผลงานที่จะใช้ดำรงชีวิตได้ต้องเป็นผลงานที่เกิดขึ้นจริง สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ดังนั้นกลุ่มเป้าหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายที่รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากผู้รู้ในท้องถิ่นส่วนมากจะเป็นคนในครอบครัวหรือญาติ

จากข้อความที่กล่าวมาข้างต้นเป็นเพียงมุมมองหนึ่งที่สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงของแนวความคิดในการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์จากศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ ที่ถ่ายทอดสู่การสร้างสรรค์เป็นผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาที่มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของประโยชน์ใช้สอย ที่มีความแตกต่างไปจากอดีตที่ทำไว้ใช้สอยในครัวเรือนเปลี่ยนเป็นอาชีพและเป็นธุรกิจเชิงพาณิชย์ ทำให้เกิดรายได้ในชุมชน โดยกลุ่มผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ จะมีลักษณะเฉพาะของแต่ละกลุ่ม และมีการศึกษา และพัฒนาผลิตภัณฑ์ของตนอย่างต่อเนื่อง และเหมาะสมกับความต้องการของผู้ใช้ที่มีรสนิยม และพฤติกรรมการเลือกซื้อที่เปลี่ยนแปลงไป บทความนี้จะกล่าวถึงผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันว่ามีรูปแบบ รูปทรง ลวดลาย สี แตกต่างไปจากอดีตมากน้อยเพียงใด รวมถึงการส่งเสริมอนุรักษ์ภูมิปัญญา และกิจกรรมการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการในการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาที่กลุ่มผู้เข้าอบรมเป็นผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ เยาวชนในท้องถิ่น บุคคลที่สนใจงานปั้นดิน นักศึกษา ซึ่งจะเป็นการฝึกปฏิบัติการสร้างสรรค์ผลงานปั้นรูปลอยตัวขนาดเล็ก โดยใช้ชุมชนเป็นฐานในการเรียนรู้ ณ พิพิธภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ โดยจะมีการนำเสนอข้อมูลขั้นตอนกระบวนการผลิต และความเป็นมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน แล้วมาทำการฝึกปฏิบัติการสร้างสรรค์ผลงานจากวิทยากรที่มีความรู้ มีประสบการณ์ในการถ่ายทอดภูมิปัญญา โดยใช้วัสดุหลักคือ ดินเหนียวภายในชุมชน โดยใช้รูปแบบวิธีการปั้นแบบปั้นนิ้ว ที่เป็นการปั้นแบบขดเป็นเส้นกลม แล้วนำมาต่อเป็นรูปทรงตามรูปแบบและจินตนาการของผู้สร้างสรรค์ ซึ่งวิธีการปั้นแบบนิ้ว สามารถฝึกปฏิบัติ และทำได้ง่ายกว่าการทำแบบท่อม แต่ถ้าผู้เป็นช่างปั้นจะสามารถทำแบบท่อมได้สะดวกและรวดเร็วกว่าวิธีการทำแบบนิ้ว

การสร้างสรรค์ผลงานประติมากรรม เกิดจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์เพื่อสนองความรู้สึกและความงามหรือการสร้างผลงานนั้นขึ้นมา เพื่อประโยชน์ใช้สอยควบคู่กับความงาม เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณค่าทางศิลปะ และเป็นสิ่งที่ช่วยส่งเสริมรสนิยมของผู้ใช้ การสร้างสรรค์ผลงานประติมากรรมเป็นกลวิธีการสร้างรูปทรง ซึ่งมีหลายวิธีผู้สร้างสรรค์จะเลือกปฏิบัติตามความถนัดของตนเอง (พูลสวัสดิ์ มุมบ้านเช่า, ๒๕๕๓ : ๕๕)

ไพจิตร อิงศิริวัฒน์, ๒๕๓๙ : ๑๑๔ ได้กล่าวถึง การออกแบบเครื่องปั้นดินเผา แบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑. การออกแบบศิลปะเครื่องปั้นดินเผา (Ceramic Art) เน้นความสวยงามของรูปทรง (Form) เป็นหลัก ประโยชน์ใช้สอยจะมีหรือไม่ก็ได้ ได้แก่ งานปั้นที่ซึ่งทำเพียงชิ้นเดียว งานกึ่งประติมากรรม งานประดับตกแต่งผนังและงานตกแต่งสวน

๒. การออกแบบเครื่องปั้นดินเผาในระบบอุตสาหกรรมหรืองานหัตถกรรม งานประเภทนี้เน้นประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญ มีการนำเครื่องจักรมาใช้ในการผลิต ได้แก่ ชุดกาแฟ ถ้วยชาม ชุดอาหาร เครื่องสุขภัณฑ์ กระเบื้องปูพื้น และปูผนัง รูปทรงของผลิตภัณฑ์ถูกออกแบบให้เหมาะสมกับประโยชน์ใช้งาน สีเคลือบสวยงามน่าใช้ ทำความสะอาดง่าย ผลิตขึ้นตามความนิยมของผู้ใช้

ภาพที่ ๒ ผลงานการสร้างสรรค์ที่เน้นความสวยงามของสราวุฒิ วงษ์เนตร (ศิลปิน)
ที่มา : <https://www.facebook.com/photo/?fbid=4021431508142523>

ภาพที่ ๓ ผลงานการสร้างสรรค์พระตรีมูขณปติ ขนาด : ๑๖๖ x ๑๔๐ cm
ผลงานชิ้นนี้จะทำขึ้นทั้งหมด ๑๐ ชิ้น ของถิราวุฒิ ทาทิพย์ (บ้านมอญ)
ที่มา : <https://www.facebook.com/profile.php?id=100023992283792>

ภาพที่ ๔ งานออกแบบเครื่องปั้นดินเผาในระบบอุตสาหกรรม (บ้านมอญ)
ที่มา : <https://www.facebook.com/photo/?fbid=493708876757230>

รูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญที่สร้างสรรค์จะขึ้นรูปทรงจากแป้นหมุน ใช้วิธีการปั้นแบบท่อม แล้วทำรูปทรงเป็นลักษณะของแจกันขนาดใหญ่ และมีการตกแต่งลวดลายเป็นลายไทยที่ใช้เครื่องมือในการขีด และเอาดินออกเพื่อให้เห็นลวดลายได้ชัดเจน มีความสวยงาม และมีความเป็นไท ส่วนใหญ่ผลิตภัณฑ์รูปทรงลวดลายแบบนี้จะใช้ในการตกแต่งบ้านพักอาศัย รีสอร์ท โรงแรม และสถานที่ท่องเที่ยว ซึ่งกลุ่มผู้ผลิตจะทำตามความต้องการของผู้ใช้ สามารถทำการผลิตได้จำนวนมาก ขนาดและลวดลายจะคล้ายกัน

การปั้น เป็นหนึ่งในกระบวนการทางศิลปะที่เรียกว่า ประติมากรรม คือ การนำเอาวัสดุอย่างดินจะเป็นดินเหนียว ขี้ผึ้ง ดินน้ำมัน ที่มีลักษณะอ่อนนุ่ม เป็นวัสดุที่ใช้ในการปั้นโดยเฉพาะ มีคุณสมบัติเหมาะสมในการปั้น เพราะมีความเหนียว ไม่แข็งตัวง่าย ไม่ติดมือ มีเนื้ออ่อนเปลี่ยนรูปได้ นำมาผ่านกระบวนการ ขยำ ปีบ นวด ตัด ขัด ขูด ปะ ให้เป็นรูปทรงต่าง ๆ ตามที่ศิลปิน หรือผู้ปั้นต้องการ การปั้นสามารถที่จะรังสรรค์ให้มีความลึก ตื้น หนา บาง ตามสัดส่วน จะทำให้ดูเป็นรูปร่าง รูปทรงลวดลายต่าง ๆ ตามแนวความคิดของผู้ปั้น

การปั้นสามารถแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ ๓ ประเภท ได้แก่

๑. การปั้นแบบลอยตัว (Round - relief) เป็นการปั้นที่สามารถมองเห็นได้ทุกด้านโดยรอบ ปกติจะมีฐานอยู่เพื่อให้ตั้งกับพื้นได้ พบเห็นมากในการสร้างอนุสาวรีย์ และรูปเคารพต่าง ๆ ลักษณะการปั้นมีทั้งขนาดเท่าของจริง และใหญ่กว่าของจริง แต่ที่สำคัญจะต้องยึดถือความเหมือนต้นแบบให้มากที่สุด เช่น พระบรมรูปทรงม้า รูปปั้นศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี เป็นต้น

๒. การปั้นแบบนูนสูง (High - relief) เป็นการปั้นที่มีแผ่นหลังรองรับและมีส่วนที่นูนสูงขึ้นมาจากแผ่นพื้นหลังมากกว่าปั้นนูนต่ำ ความนูนสูงของรูปปั้นนูนสูงจะแตกต่างกันไปมากบ้าง น้อยบ้างตามจุดประสงค์ของการปั้นนั้น การสร้างสรรค์งานปั้นแบบนูนสูงจะต้องให้เกิดความงามทางด้านหน้าและด้านข้าง เช่น รูปปั้นบริเวณฐานของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย รูปปั้นนูนสูงประดับฝาผนัง เป็นต้น

๓. การปั้นแบบนูนต่ำ (Low - relief) เป็นการปั้นที่จะต้องมียพื้นหลังรองรับ และนูนสูงขึ้นมาจากพื้นเพียงเล็กน้อย มองเห็นเพียงด้านหน้าเพียงด้านเดียว การสร้างสรรค์งานปั้นแบบนูนต่ำจะต้องทำให้เกิดความงามเฉพาะด้านหน้าเท่านั้น เช่น เหยือกบาต เหยือกตุรดา เหยือกรูปพระ เป็นต้น
ที่มา : <https://bruneaf.com/art/>

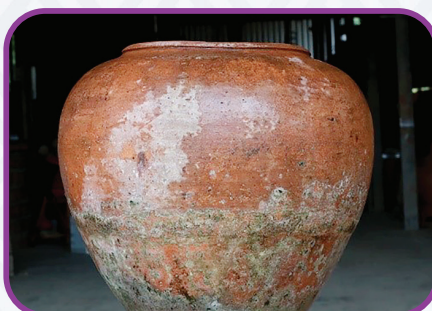
วิธีการปั้นแบ่งเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ การปั้นหุ้มและการปั้นนิ้ว ซึ่งการปั้นทั้งสองประเภทจะสังเกตได้โดยถ้าเป็นการปั้นหุ้มจะเป็นลักษณะของการนำดินมาหุ้มลงบนแป้นหมุนแล้วทำการขึ้นรูปทรงของผลิตภัณฑ์โดยการหมุนของแป้นหมุนแล้วใช้มือในการประครองให้ได้รูปทรงตามที่ต้องการ ส่วนการปั้นแบบปั้นนิ้ว คือ การนำดินเหนียวมาทำให้เป็นเส้นกลมแล้วนำมาเรียงต่อ ๆ กันให้เป็นรูปทรงตามที่ต้องการ หลังจากนั้นทำการตกแต่งให้มีความเรียบแล้วจึงทำการตกแต่งลวดลายและทำสี

ภาพที่ ๕ ลักษณะวิธีการปั้นแบบหุ้ม และวิธีการปั้นแบบนิ้ว

ภาพที่ ๖ ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาที่ขึ้นรูปด้วยวิธีการหุ้มกับการขึ้นรูปด้วยวิธีแบบนิ้ว

ภาพที่ ๗ โอ่งดินเผาสุกุลช่างมอญ (ปากเกร็ด)

ที่มา : <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1696469934496066>

การปั้นไว้สำหรับใช้สอยในครัวเรือน ช่างปั้นจะไม่ได้คำนึงถึงเรื่องขนาด รูปทรง เท่าไร แต่พอขึ้นสู่การค้าขายจึงต้องเน้นรูปทรงขนาด และประทับตราสัญลักษณ์ของโองเพื่อบ่งบอกถึงกลุ่มผู้ผลิต การปั้นโอง และการเผาโองสมัยก่อนนั้นต่างจากปัจจุบันมาก ความประณีต และการเอาใจใส่ในการปั้น การเผาที่ใช้อุณหภูมิสูง การผลิตรูปแบบนี้ไม่มีให้เห็นอีกแล้วในปัจจุบัน อายุไม่ต่ำกว่าร้อยปี โองเป็นเหมือนตู้เย็นรุ่นแรกของมนุษย์ นิยมใช้แพร่หลายในประเทศทำให้คนมอญปั้นโองในสมัยนั้น ร่ำรวยจากการทำเครื่องปั้นดินเผา ก่อนที่เครื่องอำนวยความสะดวกอย่างตู้เย็นจะเข้ามาแทนที่ ยุคสมัยเปลี่ยนไปการเข้ามาของตู้เย็น และเทคโนโลยีทำให้โองหมดความนิยมลงการผลิตน้อยลง และปิดการผลิตโองลงหันไปผลิตของที่นิยมที่มีขนาดเล็กลง เช่น กระถางต้นไม้ และผลิตภัณฑ์อื่นแทน

ภาพที่ ๘ งานผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาผลงานของ วีรยุทธ์ กษมาภรณ์ (บ้านมอญ)
ที่มา : <https://www.facebook.com/photo/?fbid=390054773789308>

ลักษณะงานจะเป็นความสามารถเฉพาะบุคคลของช่างปั้นที่นำมาประยุกต์กับกรรมวิธีการผลิตแบบดั้งเดิม โดยการขึ้นรูปจากแป้นหมุนเป็นรูปทรงโอง จากนั้นนำมาตกแต่งใส่รายละเอียดอิริยาบถต่าง ๆ เพิ่มดินไล่จุ่มก ตา หมวก และหนวด ลงไปในตัวผลิตภัณฑ์ ทำให้ผลิตภัณฑ์มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว มีความสวยงาม ทางสุนทรียศาสตร์ในด้านอารมณ์ ความรู้สึก เกิดความน่าสนใจแก่ผู้พบเห็น เป็นการเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาเป็นอย่างมาก

ภาพที่ ๙ โองที่ทำการเขียนและแกะสลักเป็นลายไทย
ที่มา : <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1695315807944812>

การขึ้นรูปผลงานประติมากรรมด้วยวิธีการขึ้นรูปแบบขด เป็นวิธีการหนึ่งที่มีสร้างสรรค์ผลงาน นิยมกันตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน เทคนิคการขึ้นรูปแบบขดสามารถขึ้นรูปชิ้นงานได้ตั้งแต่ขนาดเล็ก จนถึงขนาดใหญ่ขึ้นอยู่กับทักษะความชำนาญของช่างปั้น ผลงานที่สร้างสรรค์ออกมาด้วยวิธีการขึ้นรูปแบบขดนี้จึงมีคุณค่าสูงเพราะทำด้วยมือทุกขั้นตอน หลักการสำคัญในการขึ้นรูปผลงานด้วยวิธีการแบบขด คือ การทำดินเหนียวให้เป็นเส้นกลมยาว จากนั้นนำเส้นดินมาขดบนดินแผ่นที่เตรียมไว้เป็นฐาน ชิ้นงาน และใช้มือกดประสานเนื้อดินให้สนิท ขดต่อเนื่องขึ้นไปตามรูปทรง และขนาดที่กำหนด จากนั้น ตกแต่งผิวทำลวดลายตามต้องการแล้วปล่อยให้แห้ง ถ้าเป็นชิ้นงานขนาดใหญ่ควรควบคุมการแห้งอย่างช้า ๆ เพราะชิ้นงานอาจจะแตกร้าวได้ (สราวุธ วงษ์เนตร, ๒๕๖๑ : ๑๘)

แนวทาง และแรงบันดาลใจในการออกแบบ

แรงบันดาลใจเป็นส่วนสำคัญในการกระตุ้นผู้สร้างสรรค์ทุกแขนง สร้างสรรค์งานศิลปะที่ไม่เหมือน บุคคลอื่น แรงบันดาลใจที่เกิดขึ้นมาจากสิ่งแวดล้อมรอบตัว เช่น จากธรรมชาติ คน สัตว์ ทัศนียภาพ สภาพแวดล้อม เครื่องจักรกล หนังสือพิมพ์ รูปถ่าย หรือแม้แต่จากจินตนาการเพียงอย่างเดียว แรงบันดาลใจสามารถมาจากความธรรมดา หรือเหนือธรรมดาได้ ตลอดประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน มนุษย์ได้ใช้ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมศาสนา รวมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นแรงบันดาลใจ ในการสร้างสรรค์ผลงาน ซึ่งความเชื่อเหล่านี้เป็นสิ่งที่กำหนดรูปแบบของผลงานที่ผลิตขึ้น และบ่งชี้ วัฒนธรรมในสังคม เห็นได้ว่าแรงบันดาลใจไม่จำเป็นต้องมาจากสิ่งที่ป็นรูปธรรม แต่มาจากความเป็น นามธรรมได้ บางคนได้รับแรงบันดาลใจจากผลงานในอดีต ในที่นี้หมายถึงการลอกเลียนแบบ แต่เป็น การศึกษาประวัติศาสตร์ และนำจุดเด่นของวัฒนธรรมในอดีตมาเป็นแรงบันดาลใจในการผลิตผลงาน ที่แปลกใหม่ และน่าพึงพอใจยิ่งขึ้น

แนวทางในการออกแบบภาชนะเครื่องปั้นดินเผา

๑. แนวอนุรักษนิยม

การออกแบบในแนวอนุรักษนิยม มีลักษณะที่ยึดถือตามประเพณีของชาติซึ่งทำกันมาตั้งแต่ สมัยโบราณ มีการเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มเติมบ้าง แต่ยังเห็นเอกลักษณ์ที่บ่งถึงประเพณีนิยมอย่าง ชัดเจน ประเภทการออกแบบแนวอนุรักษนิยมแบ่งได้ดังนี้

๑.๑. ประเภทดอกไม้ ใบไม้

๑.๒. ประเภทสัตว์ สัตว์ประจำชาติ หรือสัตว์ในวรรณคดี เช่น สิงห์ ช้าง ปลา นก เป็นต้น

๑.๓. ประเภทผสมระหว่างสัตว์กับดอกไม้

๑.๔. ประเภทประดิษฐ์ หมายถึง การดัดแปลงรูปทรง และลวดลายจากธรรมชาติ เช่น ลายกนก ครุฑ สิงห์

๒. แนวผลงานโบราณ

มีการดัดแปลงภาษาณะโดยใช้รูปทรง เทคนิค และกรรมวิธีคล้ายคลึงกับผลงานยุคก่อนประวัติศาสตร์หรือยุคต้นประวัติศาสตร์ตามวัฒนธรรมของชาติต่าง ๆ ซึ่งนับว่ายังมีความงามอันเป็นอมตะอยู่ เช่น ภาษาณะของเปรูที่มีพวย ๒ อัน ตกแต่งด้วยการเขียนสลับสี ภาษาณะที่มีรูปทรงสมดุลงามของกรีก เป็นต้น การออกแบบในที่นี้มีใช้การเลียนแบบ ดังนั้นภาษาณะต้องมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของผู้ออกแบบเข้าไปในผลงานด้วย

๓. แนวสมัยใหม่

การออกแบบในแนวร่วมสมัย แตกต่างจากแนวสมัยใหม่ที่ความรู้สึก และความคิดรวบยอดที่นำมาออกแบบภาษาณะบางใบจะดูสมัยใหม่มาก ทั้งลวดลาย และรูปทรง ที่อาจเป็นภาษาณะที่มีอายุหลายพันปี แต่ใช้ทรงสามเหลี่ยม ทรงกลม และมีลวดลายเส้นตกแต่งอย่างง่าย ในขณะที่แนวทางร่วมสมัยนี้ขึ้นอยู่กับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงของปัจจุบัน โดยมีเจตนาที่จะกระตุ้นหรือปลุกเร้าให้คนรับรู้ สภาพสังคม หรือความรับผิดชอบสังคมมากขึ้น หรือเพียงต้องการสะท้อนภาพเหตุการณ์สำคัญ โดยแสดงออกในรูปแบบของเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งจะมีรูปทรง และการตกแต่งที่อิสระโดยไม่ยึดติดกับแนวทางใดแนวทางหนึ่ง ผลงานประเภทนี้สร้างสรรค์ขึ้นเป็นงานศิลปะหรือใช้ตกแต่งมากกว่าจะนำไปใช้สอย อาจใช้วัสดุชนิดอื่นมาตกแต่งเพิ่มเติมให้ผลงานดูน่าสนใจ และสื่อความคิดของผู้ออกแบบได้ชัดเจนยิ่งขึ้น (สุขุมล เล็กสวัสดิ์, ๒๕๔๘ : ๒๕๐)

การส่งเสริมศิลปะพื้นบ้าน

การส่งเสริมศิลปะพื้นบ้านให้เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายโดยทั่วไปให้พบเห็นเกิดความรู้ความเข้าใจ ซึ่งจะนำไปสู่ความชื่นชม เห็นคุณค่าของความงาม ความจริงใจ และความเฉลียวฉลาดของบรรพบุรุษในการแก้ปัญหา การใช้วัสดุในท้องถิ่นอย่างคุ้มค่า การส่งเสริมศิลปะพื้นบ้านสามารถกระทำได้โดยวิธีการต่อไปนี้

๑. ส่งเสริมโดยเผยแพร่ให้ประชาชนทั่วไปเข้าถึง ลักษณะงานศิลปะพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่นที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว

๒. ส่งเสริมให้ประชาชนเห็น และเข้าใจในคุณค่าของความงามของศิลปะพื้นบ้าน ซึ่งเป็นความงามที่ซื่อตรงจริงใจ แสดงถึงความเชี่ยวชาญฉลาดของคนรุ่นก่อนในการแก้ปัญหาวัสดุ และการใช้สอยตลอดจนการให้ข้อคิดเกี่ยวกับคติและปรัชญาในการดำรงชีวิตของสังคม

๓. ส่งเสริมให้มีการผลิตงานศิลปะพื้นบ้าน โดยอาศัยเทคโนโลยีและวิทยาการใหม่ ๆ เพื่อช่วยยืดอายุการใช้งานของวัสดุหรือทำให้เกิดความสะดวกในการใช้ ต้องไม่ทำให้เสียคุณค่าหรือเอกลักษณ์ของผลงานนั้นไป เช่น การทอผ้าไหมปนกับใยสังเคราะห์จนทำให้ผ้าไหมเปลี่ยนไป ซึ่งมีได้เป็นการส่งเสริมเพื่อรักษาเอกลักษณ์ของศิลปะพื้นบ้าน

๔. ส่งเสริมให้มีการใช้งานศิลปะพื้นบ้านให้กว้างขวางขึ้น ให้ผู้ใช้มีความเข้าใจในคุณค่าผลงานอย่างแท้จริง มีแหล่งอยู่กับสีสันที่สวยงามหรือรูปแบบ ที่มีการปรับปรุงจนเสียเอกลักษณ์เดิมที่มุ่งเน้นในด้านการใช้สอย (วัฒนธรรม จุฑะวิภาต, ๒๕๕๒ : ๒๑๐ - ๒๑๑)

การถ่ายทอดการเรียนรู้การทำผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา โดยแบบใช้ชุมชนเป็นฐานการเรียนรู้

รูปแบบการถ่ายทอดการเรียนรู้ การทำผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาให้กับผู้ผลิตในชุมชน ผู้ที่สนใจ นักศึกษา นักเรียน จะใช้วิธีการปั้นขึ้นรูปแบบขดแบบรูปทรงอิสระ และตกแต่งตามจินตนาการของผู้สร้างสรรค์ ซึ่งเป็นวิธีที่สะดวกเหมาะสมกับผู้สร้างสรรค์ที่ไม่เคยมีประสบการณ์ในการปั้นดินในลักษณะแบบนี้มาก่อน เพื่อให้ผู้สร้างสรรค์เกิดความภาคภูมิใจกับผลงานของตน ไม่จำเป็นต้องมีประสบการณ์ใช้เวลาในการปั้นขึ้นรูป และตกแต่งได้ด้วยตนเอง ตามจินตนาการ ตามความคิดของโดยผู้สอนจะสอนเทคนิค และวิธีการขึ้นรูปแบบขด การเชื่อมต่อดิน การตกแต่งใส่รายละเอียดบนชิ้นงาน หลังจากนั้นผู้เข้าอบรมสามารถใช้แนวคิดผ่านผลงานการปั้น

ผลิตภัณฑ์จากเครื่องปั้นดินเผามีลักษณะโดดเด่น คือ เป็นผลิตภัณฑ์ที่ทำมาจากดินที่มีอยู่ในท้องถิ่นที่สามารถนำมาขึ้นรูป และสร้างสรรค์เป็นผลิตภัณฑ์ได้หลากหลายรูปแบบ เป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ผลงานที่เกิดจากตัวตนของผู้สร้างสรรค์ที่อยากถ่ายทอดสิ่งที่ตนเองคิดไว้ผ่านผลงานสร้างสรรค์ ผลิตภัณฑ์ในรูปแบบที่คนจะทำซ้ำยาก ผลิตได้น้อย ใช้เวลานาน ราคาสูงเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีความสวยงามตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจ ลักษณะการสร้างสรรค์ผลงาน ได้แก่ รูปพระพุทธรูป ครุฑ ตุ๊กตาคน ตุ๊กตาสัตว์ เป็นต้น

ภาพที่ ๑๐ ความมีส่วนร่วมของผู้ผลิตงานหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผา และนักศึกษา สาขาวิชาการออกแบบสร้างสรรค์เชิงธุรกิจ

ภาพที่ ๑๑ ผลงานการสร้างสรรคของเยาวชนและของนักศึกษา

ภาพที่ ๑๒ ผลงานการสร้างสรรคของผู้ผลิตงานหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ

ภาพที่ ๑๓ ผลงานการสร้างสรรคตุ๊กตาอารมณ์ดีวิถีชีวิตความเป็นไทยของ รพีพัฒน์ มั่นพรม

ภาพที่ ๑๔ ผลงานสร้างสรรค์ตุ๊กตารูปสัตว์ของนักศึกษา

ภาพที่ ๑๕ ผลงานสร้างสรรค์ตุ๊กตารูปคนของนักศึกษา

จากผลงานการสร้างสรรคงานหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญที่มาจากเยาวชน นักศึกษา บุคคลทั่วไป และของอาจารย์ จะมีรูปทรง ลวดลาย และสีสันทันที่แตกต่างกัน โดยผลงานของเยาวชน จะมีลักษณะเป็นงานการ์ตูนที่เขาเคยเห็น และจดจำแล้วนำมาปั้นตามจินตนาการ ส่วนของนักศึกษา จะมีลักษณะของความคิดสร้างสรรค์ในการประยุกต์ในรูปแบบของทรงผม ลักษณะท่าทางที่แสดงออก ที่มีความแตกต่างจากเยาวชน มีความเฉพาะตัว ส่วนของผู้ผลิตงานหัตถกรรม จะมีรูปทรงที่ได้สัดส่วน ลวดลายตามประสบการณ์ และการใช้สีในการตกแต่ง ส่วนของอาจารย์จะมีลักษณะเป็นเด็กไทย อารมณ์ดี มีการตกแต่งรายละเอียดที่เส้นผม เสื้อผ้า และความเรียบของผิวดิน ซึ่งจากการอธิบาย ลักษณะผลงานที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาแต่ละชิ้น จะมีความพิเศษ และเป็นลักษณะของเฉพาะตัวบุคคล ที่ทำการปั้นซึ่งจะมีความแปลกใหม่ ทำให้งานที่ออกมาแต่ละชิ้นมีคุณค่าทางอารมณ์ และความรู้สึก ของผู้ปั้นในขณะที่ทำงานชิ้นนั้น โดยไปต่อยอด และพัฒนาให้สามารถดึงดูดความสนใจต่อกลุ่มผู้บริโภค ในยุคปัจจุบันได้อย่างลงตัว และมีความยั่งยืน เป็นการรักษา และสืบทอดภูมิปัญญางานหัตถกรรม เครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญให้คงอยู่สืบต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- ดวงฤทัย อรรถแสง. (๒๕๕๒). กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่ ย้อมสีธรรมชาติ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ตาหนวด ดินเผา. (๒๕๖๗). ลูกคำถูกใจ พี่ก็สุขใจ. สืบค้นเมื่อ ๑๐ มกราคม ๒๕๖๘.
จาก <https://www.facebook.com/photo/?fbid=493708876757230>
- ตาหนวด ดินเผา. (๒๕๖๗). ใครจะไปต่างประเทศก็ตามมานะ. สืบค้นเมื่อ ๓ มกราคม ๒๕๖๘.
จาก <https://www.facebook.com/photo/?fbid=390054773789308>
- ไพจิตร อิงศิริวัฒน์. (๒๕๓๙). เนื้อดินเซรามิก. กรุงเทพฯ. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พูลสวัสดิ์ มุมบ้านเช่า. (๒๕๕๓). ประติมากรรม. กรุงเทพฯ. สุวีริยาสาส์น.
- วัฒน์ จุฑะวิภาต. (๒๕๕๒). ศิลปะพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วีรชาติ ทาทิพย์. (๒๕๖๗). อดีตสู่ปัจจุบัน : ทำอะไรก็ธรรม สืบค้นเมื่อ ๖ มกราคม ๒๕๖๘.
จาก <https://www.facebook.com/photo/?fbid=2783742985132758>
- หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น. (๒๕๔๔). งานเครื่องปั้นดินเผา:บ้านมอญ อำเภอเมืองฯ จังหวัดนครสวรรค์. นครสวรรค์. อินทนนท์การพิมพ์.
- สุชาติ เกาทอง. (๒๕๖๒). วิธีคิดทางศิลปะออกแบบขั้นสูง : คิววิเคราะห์ สังเคราะห์ บูรณาการความรู้ใหม่. ชลบุรี. บางแสนการพิมพ์.
- สราวุฒิ วงษ์เนตร. (๒๕๖๘). กระบวนการกับดักซีรีส์ no ๒๙. สืบค้นเมื่อ ๘ มกราคม ๒๕๖๘.
จาก <https://www.facebook.com/photo/?fbid=4021431508142523>.
- สราวุฒิ วงษ์เนตร. (๒๕๖๑). เทคนิคการสร้างสรรค์ศิลปะเครื่องปั้นดินเผา. กรุงเทพฯ. ชากูระ.
- เอซีโอ มานชินี เขียน กรรณิการ์ พรหมเสาร์ แปล. (๒๕๖๖). ออกแบบ เมื่อทุกคนร่วมออกแบบ: บทนำสู่การออกแบบเพื่อนวัตกรรมสังคม. นนทบุรี. อินี เครือข่ายนวัตกรรมสากล.
- Thirawut Thathip. (๒๕๖๗). พระตรีมูขณปติ. สืบค้นเมื่อ ๘ มกราคม ๒๕๖๘.
จาก <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1674040926738967>.
- Thirawut Thathip. (๒๕๖๗). โองดินเผา สกุลช่างมอญ (ปากเกร็ด). สืบค้นเมื่อ ๘ มกราคม ๒๕๖๘.
จาก <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1696469934496066>
- Thirawut Thathip. (๒๕๖๗). ก่อน - หลัง ๘๐๐ องค์. สืบค้นเมื่อ ๘ มกราคม ๒๕๖๘.
จาก <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1695315807944812>